

Lubomír Hampel

Technicko-humanistická akademie Bielsko-Biała
Fakulta humanitních a společenských věd
Ústav neofilologie

PROROCTVÍ JANA ÁMOSE KOMENSKÉHO PRO ČESKÝ NÁROD USKUTEČŇOVANÉ JAKO JEHO DĚICTVÍ V SOUČASNOSTI – ODHADY, POKRAČOVÁNÍ, KRITIKA¹

PROPHECY OF JAN AMOS COMENIUS FOR THE CZECH NATION REALIZED
AS ITS HERITAGE IN MODERN TIMES –
READINGS, CONTINUATIONS, CRITICISM

PROROCTWO JANA AMOSA KOMENSKIEGO DLA NARODU CZESKIEGO
REALIZOWANE JAKO JEHO DZIEDZICTWO WE WSPÓŁCZESNOŚCI –
ODCZYTANIA, KONTYNUACJE, KRYTYKA

Shrnutí

Autor tohoto příspěvku přivolává recepcce Jana Ámose Komenského a také, jak jeho didakticko-vzdělávací a filozoficko-pansofické myšlenky ze sedmnáctého století byly využity hlavami státu českého národa, tedy Tomášem Garrigueem Masarykem a Václavem Havlem (např. v projevech – včetně novoročních – dále na konferencích a také v deklarativních prohlášeních, proklamujících vznik státu). Soustředěno se na proslulé sentenci Komenského, pocházející z jeho *závěti umírající matky Jednoty bratrské*, a konkrétně na slovech: *vláda věcí Tvých k Tobě zase se navrátí, ó lide český!* V další části článku autor přivolává smysl těchto slov v jiných okolnostech, tedy ve vlastenecké písni *Modlitba pro Martu*, která byla zpívána během událostí Pražského jara, okupace vojsk Varšavské smlouvy a během sametové revoluce v 1989 roku. Provedeno také rozbor těchto slov nacházejících se (ve zkrácené verzi) na soše Jana Husa na Staroměstském náměstí v Praze, kde můžeme také odhalit proslulé úryvky moudrých slov Komenského, týkající se lepší představy českého národa v budoucnosti.

Klíčová slova: Jan Ámos Komenský a jeho proroctví, český národ, kulturní a historické dědictví, představa lepší budoucnosti, Tomáš Garrigue Masaryk, Václav Havel, Marta Kubišová, původní heslo: *vláda věcí Tvých k Tobě zase se navrátí, ó lide český!*

¹ Tento částečně zmodifikovaný českojazyčný článek je překladem původního polskojazyčného příspěvku: viz. Hampel Lubomír: *Współczesna recepcja myśli Komeńskiego w Czechach na podstawie przykładu jego słynnej sentencji dotyczącej narodu i wizji lepszej przyszłości*, „Siedleckie Zeszyty Komeniologiczne, seria pedagogika“ t. IV, *Współczesne recepcje Jana Amosa Komeńskiego*, red. nauk. Barbara Sitarska, Wyd. Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny, Siedlce 2017, s. 179-190.

Streszczenie

Autor przywołuje recepcje Jana Amosa Komeńskiego oraz przedstawia, jak jego siedemnastowieczne myśli – zarówno dydaktyczno-oświatowe, jak i filozoficzno-pansoficzne – zostały współcześnie wykorzystane (np. w przemówieniach czy orędziach, na konferencjach czy nawet w deklaracjach proklamujących państwo) przez wybitnych mężów stanu narodu czeskiego, jakimi byli T.G. Masaryk i Václav Havel. Skoncentrowano się na odtworzeniu słynnej sentencji Komeńskiego, pochodzącej z jego *Testamentu umierającej matki* Jedności Braterskiej, która brzmiała: *Władza rzeczy Twoich, wróci ponownie do Ciebie – ludu czeski!* W dalszej części autor przywołuje sens tych słów w innych okolicznościach, tj. w patriotycznej pieśni pt. *Modlitwa dla Marty*, śpiewanej podczas wydarzeń Praskiej Wiosny z 1968 i podczas aksamitnej rewolucji z 1989 roku. Przeprowadzono również analizę tych słów, znajdujących się (w skróconej wersji) na pomniku Jana Husa na Rynku Starego Miasta w Pradze, gdzie również odnajdujemy słynne fragmenty słów Komeńskiego, dotyczące lepszej wizji narodu czeskiego w przyszłości.

Słowa kluczowe: Komeński i jego prorocтво, naród czeski, dziedzictwo kulturowe i historyczne, wizja lepszej przyszłości, T.G. Masaryk, Václav Havel, Marta Kubišová, hasło przewodnie: *Władza rzeczy Twoich, wróci ponownie do Ciebie – ludu czeski!*

Summary

The Author refers to receptions of Jan Amos *Komenský* and to how his seventeenth century thoughts – both, teaching-educational and philosophically-pansophical – have been used (e.g. in speeches or addresses, at conferences, or even in declarations proclaiming a Nation) by eminent statesmen of the Czech nation, such as T.G. Masaryk i Václav Havel. The focus falls on reconstructing the famous *Komenský's* sentence coming from his work *The Last Will and Testament of the Dying Mother, The Unity of Brethren*, the line *the government of your affairs will again return to you, O, Czech people!* Subsequently, the author refers to the said words realized in other circumstances, i.e. in the patriotic song entitled *A Prayer for Marta* sang during the Prague Spring of 1968 and during the Velvet Revolution of 1989. An analysis of the words (in an abridged version) situated on the monument of Jan Hus in the *Old Town Square in Prague* has been conducted, where we also find the famous fragments of *Komenský's* words, concerning a better vision for the Czech nation in the future.

Keywords: Comenius and his prophecy, the Czech nation, cultural and historical heritage, vision of a better future, T.G. Masaryk, Václav Havel, Marta Kubišová, the motto: the government of your affairs will again return to you, O, Czech people.

*Vláda věcí Tvých, zase se k Tobě vrátí – lide český!*²

Nápis z reliéfu na budově školy v obci Dolany³

² Kvůli tomu, že tento příspěvek bude vytisknut v Polsku (viz. *Siedleckie komeniologicke sešity, série pedagogika* – pol. *Siedleckie zeszyty komeniologiczne, seria pedagogika*), všechny důležité citace týkající se Komenského, budu uvádět také v polštině, [v hranatých závorkách], abychom cítili výtečnou česko-polskou spolupráci, tak jak to kdysi pociťoval také hrdina tohoto článku, tedy Jan Ámos Komenský. Překlad motta zní: [třum. pol.: *Władza rzeczy Twoich, wróci ponownie do Ciebie – ludu czeski!*].

³ Zmíněné heslo je průvodním motivem tohoto příspěvku. Samozřejmě fyzicky se ono nachází v několika místech na celém území České republiky, a to v podobě různorodých nápisů na reliéfech, pamětních deskách a příležitostných tabulích, umístěných na průčelních fasádách budov, dále na pomnicích a jiných důstojných místech itd. Přesvědšme se, že toto heslo proniklo dokonce do obsahu vlastenecké písně, která pro český národ odehrála důležitou úlohu v procesu změn státního zřízení. Kvůli jeho vznešenosti a ušlechtilosti, na toto popisované heslo se také

V úvodní části chci ve třech bodech seznámit odborného čtenáře s důležitými informacemi, které se týkají tohoto příspěvku. Zmiňuji se o nich hned na začátku, především z formálního hlediska, protože ve zmíněné stati – podle požadavků nakladatele – nemůžou být používány doplňující informace pod čarou.

– První bod je spojen s tím, že hlavně kvůli tomu, že tento příspěvek bude vytisknut v Polsku (viz. Siedlecké komeniologické sešity, série pedagogika – pol. *Siedleckie Zeszyty Komeniologiczne, seria pedagogika*), všechny důležité citace týkající se Komenského, budu uvádět také v polštině [v hranatých závorkách], abychom cítili výtečnou česko-polskou spolupráci, tak jak to kdysi pociťoval také hrdina tohoto článku, tedy Jan Ámos Komenský. Překlad motto *Vláda věcí Tvých, zase se k Tobě vrátí – lide český!* zní v polštině: [*Władza rzeczy Twoich, wróci ponownie do Ciebie – ludu czeski!*].

– Ve druhém bodu chci zdůraznit, že zmíněné heslo *Vláda věcí Tvých, zase se k Tobě vrátí – lide český!* je průvodním motivem tohoto příspěvku. Samozřejmě fyzicky se ono nachází v několika místech na celém území České republiky, a to v podobě různorodých nápisů na reliéfech, pamětních deskách a příležitostních tabulích, umístěných na průčelních fasádách budov, dále na pomnících a jiných důstojných místech itd. Přesvědšíme se, že toto heslo proniklo dokonce do obsahu vlastenecké písně, která pro český národ odehrála důležitou úlohu v procesu změn státního zřízení. Kvůli jeho vznešenosti a ušlechtilosti, na toto popisované heslo se také povalávají některé hlavy českého státu. Současná jazykověda započítala by tuto analyzovanou sentenci do kategorie tzv. okřídlených slov, protože se jedná o text (frazémy nebo rčení případně různé úryvky) konkrétně známé osoby, která má svého autora. Bez pochyb pronikly do jazykového úzu (včetně s elementy lingvistické konvence a jazykozpytné normy) a spontanicky – v různých situacích – se dovedou vhodně opakovat. Okřídlená slova [pol. *skrzydlate słowa*] můžeme započítat do skupiny frazeologizmů

povalávají některé hlavy českého státu. Současná jazykověda započítala by tuto analyzovanou sentenci do kategorie tzv. okřídlených slov, protože se jedná o text (frazémy nebo rčení případně různé úryvky) konkrétně známé osoby, která má svého autora. Bez pochyb pronikly do jazykového úzu (včetně s elementy lingvistické konvence a jazykozpytné normy) a spontanicky – v různých situacích – se dovedou vhodně opakovat. Okřídlená slova [pol. *skrzydlate słowa*] můžeme započítat do skupiny frazeologizmů a idiomatismů, protože důležitou jejich vlastností je možnost určení ne jenom autora, ale i zdroj, odkud daná výpověď pochází.

a idiomatismů, protože důležitou jejich vlastností je možnost určení ne jenom autora, ale i zdroj, odkud daná výpověď pochází.

– Třetí zpráva se týká toho, že tento částečně zmodifikovaný českojazyčný článek je překladem původního polskojazyčného příspěvku: viz. Hampl Lubomír: *Współczesna recepcja myśli Komeńskiego w Czechach na podstawie przykładu jego słynnej sentencji dotyczącej narodu i wizji lepszej przyszłości* [w:] *Siedleckie Zeszyty Komeniologiczne, seria pedagogika t. IV, Współczesne recepcje Jana Amosa Komeńskiego*, red. nauk. Barbara Sitarska, Wyd. Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny, Siedlce 2017, s. 179-190. ISBN 978-83-7051-867-7 // ISSN 2450-7245.

Předmětný příspěvek se především týká aspektů široce chápaného tzv. „kulturního a historického dědictví“, které jsou z hlediska současnosti spojovány s jednou z nejvýznamějších osobností „českého emigračního barokního období“, a také se smutnou v následcích „dobou temna“. Z hlediska literárních věd česká pobělohorská literatura má dvě větve: jednu domácí (katolickou) tzv. katolické baroko, a druhou emigrantskou (evangelickou) tzv. evangelické baroko (viz. Lehár, Stich, Janáčková, Holý, 2004: 125-148). Tento člověk, kterému je věnován článek se aktivně v sedmáctém století zapojil k vyřešení problematiky českého národa (srov. jev reformace, rekatolizace, hegemonie Habsburků včetně s protihabsburskou opozicí a důledky pobělohorského období). Jeho stěžejní myšlenky, týkající se národní identity jsou pro současnou generaci neustále aktuální.

O tom, jakou velice důležitou úlohu splňoval Jan Ámos Komenský (1592-1670) v současném slučování a sjednocování se národů a také jakou významnou roli odehrál v záležitosti vzniku nového státu na mapě evropského světadílu, můžeme se přímo přesvědčit nejdříve ze slov tzv. *Washingtonské deklarace* (ang. *Declaration of Independence of the Czechoslovak Nation by its Provisional Government* – oficiální název v překladu z angličtiny zní: „Deklarace nezávislosti československého národa jeho prozatímní vládou“, pol. *Deklaracja niepodległości narodu czechosłowackiego przez tymczasowy rząd Czechosłowacji*), pronesenou na schodech Kapitolu dne 18. října 1918 roku jejím hlavním autorem Tomášem Garriquem Masarykem. V tamtom období prof. T.G. Masaryk (1850-1937) byl Předsedou vlády a Ministrem financí. Později byl zvolen prvním prezidentem Československé republiky. Nazýván byl „otcem“ nezávislého Československa, a vojskem byl přijímán jako jeho nejvyšší

velitel – „tatíček“. Tento zmíněný dokument byl ještě podepsán Milanem Rastislavem Štefánikem a Edvardem Benešem. Milan Rastislav Štefánik (1880-1919) byl generálem a plnil funkci Ministra národní obrany, a dr Edvard Beneš (1884-1948) v tomto časově-periodickém období vykonával dvě důležité státní funkce: Ministra zahraničních věcí a Ministra vnitra. Pár dní později, na základě tohoto prohlášení (této deklarece), vzniklo svrchované a nazávislé Československo.

Komenský v předmětném dokumentu byl ne jenom pateticky připomenut, ale i vznešeně vyjmenován a to konkrétně v jednom úryvku, ze kterého se můžeme dovědět, že splňoval on důležitou funkci, určenou v současné moderní lingvistice pojmem tzv. kulturemu. Tento termín může být chápán jako kulturní jednotka, patřící k danému kulturnímu systému (viz. úryvky textu *Prohlášení nezávislosti československého národa jeho prozatimní vládou československou*):

*Přijímáme ideály moderní demokracie a budeme k nim lnout, ponevadž to byly ideály našeho národa po staletí. ... **My, národ Komenského**, nemůžeme, než přijmout tyto zásady, vyjádřené v americké Deklaraci nezávislosti, v projevech Lincolnových a v prohlášení práv člověka a občana. Za tyto zásady krvácel náš národ před pěti sty lety v slavných bojích husitských – [pol. překl.: *Przyjmujemy ideały współczesnej demokracji i będziemy do nich lgnąć, ponieważ przez kilka wieków to były ideały naszego narodu. ... **My, naród Komeńskiego**, nie możemy zrobić inaczej, niż tylko przyjąc te reguły przedstawione w amerykańskiej Deklaracji Niepodległości, w wystąpieniach Lincolna i w Deklaracji Praw Człowieka i Obywatela. Przez te zasady wykrwawiał się nasz naród przed pięcioma wiekami w słynnych walkach husyckich].**

T.G. Masaryk dobře znal vytríděné osudy děl (knih, spisů a svazků) Komenského. Hluboce si uvědomoval, že tato významná osoba hodně přemýšlela o budoucnosti dalších generací českého národu. To byla jedna z hlavních příčin, proč se ve svém projevu Masaryk obrátil k českému národu, ve kterém použil patetická slova: „*my, národ Komenského*“. Společnou charakteristickou vlastností spojující Jana Ámose Komenského a Tomáše Garrigua Masaryka bylo to, že oba chtěli, aby lidé opět začali číst bibli, zpívat české duchovní a církevní písně, aby měli srozumitelnou českou liturgii včetně celé bohoslužby, a také, aby čeští občané se zajímali o záležitosti spojené s charakterem věcí veřejných a národní povahou. V tamtom období pro T.G. Masaryka (tedy v době trvajícím první světové války), byl J.A. Komenský v určité míře uklidňující a formativní postavou, přinášející zvěst o světovém míru v rozděleném (ještě nejednotném)

a pohádaném světě. Masaryk – stejně jako Komenský – jsou dobrým příkladem toho, jak lze harmonicky spojit národnost a mezinárodnost.

Československé přistoupení k tzv. rodině demokratických národů (samozřejmě zachovávám reálie a časové rozmezí a také původní oficiální terminologii, jaká platila v tamtom období, tedy v 1918 roce) bylo na začátku 20. století důkladně historicky odůvodněno, hlavně tím, že „jsme národem Komenského“, co tehdy již znamenalo, že MY – JAKO ZÁSTUPCI ČESKOSLOVENSKÉHO NÁRODU identifikujeme se v plné míře s KOMENSKÝM, tedy ztotožňujeme se s jeho názory, myšlenkami a koncepcemi. Bezesporu to také znamená, že jeho hluboká důmyslnost a uvážení, precizní působnost a závazky byly ve všech chvílích pro československý národ příslovečně tzv. nevysychajícím pramenem kreativních ideí, z kterého vznikaly konstruktivně soudná řešení a zářila z nich neobyčejná statečnost vždy v posledním (definitivním) rozhodování.

Představovaný lexém *národ* v každé kultuře jednotlivého státu je velice důležitým pojmem. Rovněž bývalý polský prezident Lech Wałęsa měl dne 15. listopadu 1989 roku projev v Kongresu USA. Svůj veřejný projev zahájil slovy: *My národ* – ve kterém však neprecizoval ani etnonymické názvosloví, ani konkrétně nevyjmenoval žádnou osobu, která by mohla splňovat určitý vzor, soudíc o ní, že ona je autoritou a také důstojným vzorem k napodobování. V další části příspěvku uvedu definici, jakou používal Komenský:

Národ 'je veliký počet lidí, pocházejících z téhož kmene, kteří bydlí na témž místě na zemi (jakoby ve společném domě, jež nazývají vlastí), mluví týmž jazykem, a jsou tak spojeni týmiž svazky společné lásky, svornosti a snahy o obecné dobro (viz. Gentis felicitas – czes. Štěstí národa 1972: 259 i 2014: 219), srov. pol. Szczęście narodu (1964: 474) – [pol. překl.: Naród, czyli lud, to jest 'rzesza ludzi, którzy wywodzą się z tego samego szczepu, mieszkają na tym samym obszarze świata (jakby we wspólnym domu, który zwie się ojczyzną), używają jednakowego, sobie właściwego języka i są złączeni ze sobą tymi samymi więzami miłości, zgody i troski o dobro publiczne].

První československý prezident T.G. Masaryk – jak uvádí Floss (2005: 8) – považoval Jana Ámose Komenského za prvního panevropana. Prof. Masaryk od Komenského přejal názor (viz. Mahler 2006: 58), že vzdělání a výchova jsou klíčem k všenápravě člověka, společnosti a života. Díla Komenského splňovaly důležitou úlohu kolem záležitostí, které se týkaly kulturního a politického probouzení českého národa ne jenom ve druhé polovině 19.

století, ale i na začátku 20. století. Dá se tedy o něm říct, že – jak na tamtu dobu, ve které žil – rozhodně ji předstihl. O tom, že to byla nadmíru neobyčejná osobnost, můžeme se přesvědčit z názoru Vladimíra Beneše, který o něm napsal: Není pochyb o tom, že Jan Amos Komenský byl *géníus*, jeden z mála, které český národ má (Beneš, 2006: 42). Dalo by se zde vyjmenovat takové důležité osobnosti pro český národ, jako jsou např. Václav II, Karel IV, Mistr Jan Hus, Jan Žižka.

Z koncepce výuky vyplývá, že Komenský byl také propagátorem dalece sahající myšlenky, soustřeďující se na široce chápané evropské integraci (až chtěloby se toto kolokační spojení doplnit dalším přídavným jménem, a konkrétně říci, že se jedná o *světové měřítko* v oblasti sjednocování se národů). Znamená to, že v jeho uskutečňované působnosti nacházíme postupně dějová pásma, která poukazují na to, že on hluboce propagoval a byl vřelým stoupencem vzniku např. mezinárodního soudu pro mírová řešení sporných mezinárodních problémů. Jeho koncepce má odraz v současně působící činnosti *Organizace spojených národů* se sídlem v New Yorku (ang. *United Nations*, pol. *Organizacja Narodów Zjednoczonych*). Pro evropský světadíl můžeme vyjmenovat např. *Evropský soud pro lidská práva* se sídlem v Štrasburgu (ang. *European Court of Human Rights*, pol. *Europejski Trybunał Praw Człowieka*).

Kdy bývalé Československo po ukončení druhé světové války vstupovalo do výše vyjmenované Organizace spojených národů, to tehdy převládalo velké přesvědčení, že názory Komenského a navrhované ním představy, obsažené např. v takových dílech jako jsou: *Via lucis* (czes. *Cesta světla* – pol. *Droga światła*) i *De rerum humanarum emendatione consultatio catholica* (czes. *Obecná porada o nápravě věcí lidských* – pol. *O powszechnej naprawie rzeczy ludzkiej*), přispějí ke vzniku jiné mezinárodní organizace, a konkrétně UNESCO. Z podnětu UNESCO v 1970 roce, kdy připadalo 300. výročí smrti Komenského, tyto události celý svět oslavoval jako Mezinárodní rok výchovy a vzdělání k uctění díla Jana Ámose Komenského. Tyto činnosti byly zároveň vyjádřením pro vzdělání a humanitu, soustřeďovanou na osvětově-vzdělávací podpoře, podporující spolupráci v oblasti kultury, umění a vědy a také v zmírňování a vyrovnávání disproporcí z hlediska závažných problémů současného života.

V 1650 roce napsal Komenský dílo *Kšaft* (tzv. Závět' // Testament umírající matky Jednoty bratrské). Zůstal on tehdy posledním biskupem roztržštěné ve vlasti církve a pozoroval, jak se postupně ztrácí s jinými

církvemi. Proto cítil takovou nutnost, že musí rozdělit duchovní dědictví Jednoty. Na konci *Kšaftu* se obrací k **českému a moravskému národu** a ke své milované **vlasti**. Konkrétně Komenský napsal:

Na tebe, národe český a moravský, vlasti milá, zapomenouti také nemohu při svém již dokonalém s tebou se sloučení (Kšaft 1970: 23) – [pol. překl.: na Ciebie narodzie czeski i morawski, ojczyzno moja, zamomnieć nie mogę, przy doskonałej z tobą więzi, która nas połączyła].

Těmito slovy se loučil se svým českým a moravským národem, tedy se svou milovanou vlastí, které jménem Společnosti Jednoty bratrské věnoval šest základních hodnot. Týkaly se:

- lásky k pravdě;
- lásky k bibli – jako božsko-lidské knize – viz vydání *Bible kralické*;
- lásky k Božímu řádu a k boží harmonii;
- horlivosti ke službě Bohu; – pokus o sjednocení českých evangelických církví;
- lásky k českému (mateřskému) jazyku;
- kvality výchovy mladých lidí – lepší způsoby a metody výchovy mládeže.

Toto všechno odevzdal Komenský Čechům jako tzv. příslovečný popel spálené Jednoty, aby z něj vyrobili louh k umytí špíny potomků, tak jako jí (Jednotě bratrské) dal Bůh povstat z popelu Husova – jedné z nejvýznamnějších postav českého národu.

Komenský začal předávat vzkaz tohoto dědictví od následujících slov:

Věřím i já Bohu, že po přejítí vichřic hněvu, hříchy našimi na hlavy naše uvedeného, vláda věcí Tvých k Tobě zase se navrátí, ó lide český“ – [pol. překl.: Wierzę i ja Bogu, że po przejsciu wichur gniewu przez grzechy nasze sprowadzone na głowy nasze, władza rzeczy Twoich do Ciebie ponownie powróci, o ludu czeski],

kteřá se stala, jak se můžeme přesvědčit ne jenom průvodním mottem tohoto příspěvku, ale i klíčovými slovy z předmětně zkoumaného rozsahu a analyzované problematiky, soustředující se na odhadech, pokračování a kritice. To bylo předvídané **proroctví**, které se uskutečnilo – skoro po tři sta let – tedy v 1918 roce, kdy 28. října téhož roku opravdu vznikl nový stát na mapě Evropy – Československo. Těmito slovy také T.G. Masaryk 22. prosince 1918 roku zahájil svůj první projev

v nově zvoleném parlamentu. Tato slova z uvedeného díla byla pro český národ, obzvlášť v období první a druhé světové války velkou nosnou silou. Proroctví ve formě modlitby Komenského zůstalo opravdu dovršeno. Náš národ je svobodný a nezávislý a vstupuje do společenství evropských národů – tak v krátkosti by se dalo obrazně představit vizi velkého člověka ze sedmnáctého století, která se v budoucnu – skoro tři sta let později přece jen úspěšně splnila.

Rovněž jiný československý (později český) prezident Václav Havel nezapoměl na Komenského, na jeho vynikající edukačně-osvětové hodnoty a pansoficko-smírné zosobnění. V novoročním projevu prvního ledna 1990 roku se obrátil k národu. Tento novoroční projev Václava Havla byl dosti důležitým projevem pro moc Čechů, protože to bylo první veřejné vystoupení hlavy státu v Novém Roce po nedávno ukončené sametové revoluci – (pol. *rewolucja aksamitna*). Řekl tři důležité věty, ve kterých mimo jiné změnil dokonavé sloveso, doplňujíc slovtvorný základ českou předponou *na-* a také záměrně přeměnil budoucí čas na minulý čas – chtějíc tím ukázat – že se již stačilo splnit předvídané staročeské proroctví Komenského:

*Můj nejvýznačnější předchůdce zahájil svůj první projev citátem z Komenského. Dovolte mi, abych já svůj první projev ukončil vlastní parafrází téhož výroku. **Tvá vláda lide se k Tobě navrátila** (<https://www.youtube.com/watch?v=i3OK650epuo> 4 min 45 sek. – 5 min. 07 sek. – přístup 10.10.2017) – [pol. překl.: *Mój najbardziej znaczący poprzednik* (TGM – uwagi własne L.H.) *rozpoczął swoje pierwsze przemówienie cytatem z Komeńskiego. Proszę mi pozwolić, żebym ja swoje pierwsze przemówienie ukończył własną parafrazą tejże wypowiedzi: **Twoja moc, ludu, powróciła do Ciebie**].**

Ohledně jazykovědných a translatologických otázek rozlišujeme následující rozdílnosti, srov. české dokonavé sloveso *navrátit*, které v polštině znamená: *oddać, zwrócić, przywrócić, powrócić* a české nedokonavé sloveso *navracet*, překládané nejčastěji do polštiny jako: *przywracać, oddawać, powracać* (Siatkowski, Basaj 1991: 373 i 889). Viz také slovesa: *vracet* (nedok.) i *vrátit* (dok.).

V jiném novoročním projevu, uskutečněném dva roky později (01.01.1992 r.), opět prezident Václav Havel se obrátil na český národ a řekl mu:

Dnes vstupujeme do roku, v němž si připomeneme čtyřsté výročí narození J.A. Komenského a který vláda vyhlásila rokem vzdělání a výchovy. Vychovávat – v nejširším a nejhlubším slova smyslu – potřebujeme všichni, od žáčka mateřské

školy až po ministra či prezidenta. Nechat se vychovávat není potupa či hanba. Uznání patří všem, kdo se nebojí výchovy, i všem, kdo dobře vychovávají druhé. (https://archive.vaclavhavel-library.org/Functions/show_html.php?id=157169 – přístup 10.10.2017) – [pol. překl.: *Dziś wstępujemy do roku, w którym sobie przypomnimy czterechsetną rocznicę urodzenia J.A. Komeńskiego. Rząd wygłosił go rokiem kształcenia i wychowania. Wychowywania – w najszerszym i najgłębszym tego słowa znaczeniu – potrzebujemy wszyscy, tj. od ucznia szkoły podstawowej, aż po ministra czy prezydenta. To, że pozwalamy się wychowywać, nie jest przejawem potępienia czy hańby. Uznanie należy się wszystkim, którzy nie boją się wychowania oraz wszystkim, którzy dobrze wychowują innych.*]

Necelé tři měsíce později, tedy 23. března 1992 roku Václav Havel už otevíral Mezinárodní vědeckou konferenci u příležitosti 400. výročí narozenin J.A. Komenského. Na závěr svého projevu všem přítomným sdělil:

„Zdá se mi, že Komenského dílo, jako dílo člověka, který hluboce trpěl krutostí své doby, je jediným velkým pokusem nalézt v rozháraných poměrech naděje pro sebe nalezením naděje pro svět. Domnívám se, že naděje dnešní civilizace má podobné obrysy, jako měla naděje Komenského. Tato civilizace se nesmí stát kosmickou lodí, která nás odnáší do nekonečna mrazivé smrti. Zabránit tomu lze jedině tak, že se všemu začnou opět vracet lidská měřítka. Měřítka člověka, který ví, že za svůj život nevděčí jen sám sobě a kterého tudíž provází na jeho pouti labyrintem světa dnes velmi vzácný průvodce jménem pokora“ (https://archive.vaclavhavel-library.org/Functions/show_html.php?id=157174 – přístup 10.10.2017) – [pol. překl.: *Wydaje mi się, że dzieło Komeńskiego, dzieło człowieka, który tak głęboko cierpiał z powodu okrutności swoich czasów, reprezentuje pojedynczy, wielki wysiłek w celu odkrycia nadziei dla siebie pomimo chaosu poprzez znalezienie nadziei dla świata. Odczuwam, że nadzieja dzisiejszej cywilizacji jest jakoś ukształtowana przez nadzieję Komeńskiego. Cywilizacja ta nie może stać się przestrzenią (dosł. statkiem kosmicznym), która rzuci nas w pustkę drętwej śmierci. Zapobiec temu można tylko w taki sposób, że do wszystkiego powrócą ponownie ludzkie kryteria miernicze. Człowiek wtedy będzie wiedział, że nie tylko dzięki dokonanej skali pomiaru, skoncentrowanej na życiu nie zawdzięcza wyłącznie samemu sobie, lecz przez jego drogę życiową prowadzi go labirynt świata – rzadko spotykany przewodnik, który określany jest mianem pokory”*].

Bylo by dobře v průběhu našeho uvažování připomenout si také Martu Kubišovou (signatářku *Charty 77*). To právě ona, během tragických událostí v 1968 roku zpívala dobře známou současnému odběrateli píseň, pojmenovanou *Modlitba pro Martu* – pol. *Modlitwa dla Marty*, ve které se rovněž setkáváme s modifikovanými slovy průvodní myšlenky Komenského – viz. tučně vytisknuté výrazy. Tato písnička se stala symbolem národního odporu (hlavně v okupačním období po vpádu vojsk Varšavské smlouvy).

*At' mír dál zůstává s touto krajinou.
Zloba, závist, zášť, strach a svár,
ty at' pomínou, at' už pomínou.
**Ted' když tvá ztracená vláda věcí tvých
zpět se k tobě navrátí, lide, navrátí.**
Z oblohy mrak zvolna odplouvá
a každý sklízí setbu svou.
Modlitba má ta at' promlouvá k srdcím,
která zloby čas nespálil
jak květy mráz, jak mráz.
At' mír dál zůstává s touto krajinou.
Zloba, závist, zášť, strach a svár,
ty at' pomínou, at' už pomínou.
**Ted' když tvá ztracená vláda věcí tvých
zpět se k tobě navrátí, lide, navrátí;**
at' mír dál zůstává s touto krajinou.*

Ohledně klíčových slov: *ted' když tvá ztracená vláda věcí tvých zpět se k tobě navrátí, lide, navrátí*, Komenský zastával přesvědčení, že si Češi vichřici hněvu zavínili sami svými vinami. Dobrým závěrem, který nás nutí k hlubokým reflexním úvahám, může být hlavně to, že když se děje něco trochu jinak, než jak by to mohlo opravdu vypadat, stojí zato, abychom zkusili se podívat na naši českou zemi stejnou optikou – přiznat si vlastní selhání a pokorně uvěřit tomu – co několikrát zdůrazňoval Komenský – že Bůh navrátí dobrý čas do naší české vlasti.

Tato zmíněná píseň byla také zpívána po dvaceti letech, během událostí spojených s nejnovější sametovou revolucí v 1989 roku, tedy z hlediska současnosti před více než čtvrtstoletím.

Volný překlad slov textu písně z češtiny do polštiny –
[pol. překl.: Wolne tłumaczenie słów tekstu piosenki na język polski:
Niech pokój nadal pozostaje z tym krajem/ziemią.
Złość, zawiść/zazdrość, nienawiść, strach i zatarg
Te niechaj ustąpią, niech już przeminają.
Teraz, kiedy to **Twoja zagubiona władza rzeczy Twych
Z powrotem do Ciebie powróci, ludu, ona powróci.**

Z nieba chmura powoli odpływa
I każdy zbiera żniwa swoje
Modlitwa moja, ta niech przemawia do serc,
Którą czas złości nie spalił
Tak jak kwiaty mróz, jak mróz.

Niech pokój nadal pozostaje z tym krajem.
Złość, zawiść/zazdrość, nienawiść, strach i zatarg
Te niechaj ustąpią, niech już przeminą.
Teraz to **Twoja zagubiona władza rzeczy Twych**
Z powrotem do Ciebie wróci, ludu powróci.
Niech pokój nadal pozostaje z tym krajem].

V hlavním městě České republiky, do fasády Národního muzea (horní část Václavského náměstí) byly vytesány příjmení nejdůležitějších osobností a postav, které významně určovaly dějiny české země a státnosti. V Praze se také nachází Národní pedagogické muzeum a knihovna Jana Ámose Komenského. Zmíněné muzeum vzniklo v 1892 roku.

Jestliže už byly představeny jedny z nejdůležitějších událostí pro český a slovenský národ (v rámci vzniku a společného soužití v trvajícím federativním státě 1918-1992), není možné, abychom si nevzpomenuli na pomník Jana Husa v Praze. Na Staroměstském náměstí hlavního města dnešní České republiky, v dolní části popisované sochy můžeme vidět vytesaná slova, která kdysi přednesl Komenský:

*Věřím – že vláda věcí Tvých k Tobě se zase navrátí – ó lide český! – [pol. překl.:
Wierzę – że władza rzeczy Twych do Ciebie ponownie powróci – o ludu czeski!].*

Na základě těchto příkladů mohli jsme se přesvědčit, jakou důležitou úlohu splňují slova, která byla kdysi řečena Janem Ámosem Komenským. Jsou pořád aktuální, neztrácejí nic na svém významu i neustále zůstávají průvodní myšlenkou současného státu, nacházejícího se ve střední části Evropy, který je reprezentován zároveň Čechy, Moravany, a Slazany, ale i Slováky a jinými etnickými menšinami, bydlícími na tomto území.

Chtějíc uskutečnit důkladný rozbor slov Komenského, na kterého se v důležitých událostech povolávají významné osobnosti – jako např. prezident Masaryk nebo Havel, ale i zpěvačka Kubišová, nebo jestliže chceme srovnat úryvky, které zůstaly uvěčněné v podobě nápisů na pomnících, pamětních tabulích nebo reliéfech, stojí zato tehdy sáhnout do „knihy knih“, tedy *Písma svatého*, a konkrétně do starozákonního *Žalmu 103*. Z něho se dovíme, že Bůh dovede se hněvat, ale nezlobí se věčně. Je také milosrdný, dovede být milostivý, nechce vést spory, je přeplněn milosrdenstvím. Nemá věčně nic za zlé, ani nepocituje křivdu. Když si důkladně přečteme vytesaný nápis na popisovaném pražském pomníku Jana

Husa, můžeme si všimnout, že jsou vynechána **tři** důležitá **slova**, která v konceptualizačním procesu můžou odehrát podstatnou úlohu. Rozbor uskutečnila Petra Hoftichová v internetním článku pojmenovaném: *Boj se, neboj se*, viz. (www.cb.cz/praha2/old/kazani/Z103_Komensky.doc. – přístup 10.10.2017). Jedná se o klíčová slova: „KOMU“ věřím, „KDY“ se věci napraví a „PROČ“ přišly // nastaly zlé časy. Dobře si uvědomujeme, že na pomnících jsou napsané opravdu jenom ty nejdůležitější citace nebo citáty a také pouze nezbytně uváděné fakty, proto si myslíme, že našemu čtenáři by mohly býti šířeji představeny všechny tyto okolnosti.

Komenský ve skutečnosti napsal následující slova:

*Věřím i já Bohu, že po přejítí vichřic hněvu, hříchy našimi na hlavy naše uvedeného, vlada věcí Tvých k Tobě zase se navrátí, ó lide český. A pro tuto naději Tebe dědicem činím všeho toho, co sem koli po předcích svých byla zdělila a přes těžké a nesnadné časy přechovala: nýbrž i v čemkoli dobrém, skrze práci synů mých a požehnání Boží, rozhojnění sem přijala, to všecko Tobě zcela odkazují a oddávám.” (Komenský, Kšaft kap. XIX, 1650/1970: 23) – [pol. překl.: *Wierzę i ja Bogu, że po przejęciu wichur gniewu, spowodowane przez grzechy nasze i sprowadzone na głowy nasze, jednak władza rzeczy Twoich do Ciebie ponownie powróci, o ludu czeski. Dla tej nadziei Ciebie – narodzie czeski – spadkobiercą czynię, czyli to, co odziedziczono po przodkach i co przechowywano w niełatwych czasach, co dzięki dobrej pracy synów moich i przez błogosławieństwo Boże wzbogacono i zostało przyjęte, to wszystko Ci przekazuję].**

Srovnávajíc tato slova se současnou obklopující nás skutečností, dojdeme postupně k závěru, že byt' z hlediska současnosti, dělí nás časově od Komenského více než tři sta sedmdesát let (tedy od zahájení jeho tvůrčí působnosti), to i tak výrazně nacházíme v tom prezentovaném úryvku hodně podobných situačních spojitostí, které – jak již to bylo dříve řečeno – neztrácejí dneska na aktuální hodnotě. Komenský precizně předvídal, že budeme schopni všimnout si, že existuje pevná naděje v těžkých dobách, která se bude týkat ne jenom *českého národa*, ale zachvátí skoro *každého člověka* (tedy jeho osobní a rodinný život). V krátkosti můžeme říci, že dopadne každého z nás. V obtížném období musíme nutně vědět, **komu** věříme, a ke komu máme důvěru. Musíme také vědět, komu svou naději skládáme. Kdo dává záruku a garanci? Kdo je vhodným a správným garančním ručitelem? Komenský říká jednoznačně: „*Věřím i já Bohu*“. Ano, Bohu. Bohu, kterého znám. Věřím Bohu, který mě nezklamal. Bohu, k němuž se upíná veškerá má naděje.

Druhá věc, jaká na pomníku chybí, je datum. Nenachází se tam termín, **kdy se** zlé časy **skončí**. *Kdy se vláda tvých věcí k tobě navrátí*. Bez termínu, který určuje čas, žádná porada nemá smysl. Bez lhůty jsme opětovně zase jen u zbožných přání a mlhavé naděje, že snad někdy to nastane, v blíže neurčité budoucnosti. Ale Komenský však výrazně říká: „*Po přejití vichřic hněvu*“. To je velice důležité konstatování. Znamená to ne jenom v duchu celého *Písma*, ale i v duchu starozákonního *Žalmu* 103, že „*Hospodin nepovede pořád spory, nebude se hněvat věčně*“. I když nás trestá, to „*příslověčně*“ dělá to jako otec, který miluje své děti. Nedá obrazně více, než uneseme. Analyzovaná slova zmíněného úryvku „*Po přejití vichřic hněvu*“ znamenají v souladu s lidovou moudrostí, že „*po každé bouřce vyjde sluníčko*“, a v myšlence filozofa pozorujeme srovnání, že „*i ta nejtěžší hodinka v životě má jenom šedesát minut*“.

Také v díle latinsky napsaném *Conatum pansophicorum dilucidatio*, které už brzy mnou vyjde v polskojazyčné verzi, Komenský povolává se na prudkou bouřku. Upozorňuje na skutečnost, že je to opravdu bídné, až k pláči, že se vědecké písemnictví naprosto liší od zbraní! Ach, což nestačí, že se celý svět ničí železnými meči? Musí se snad i přesto změnit v meče všechna pera a všechny jazyky? Necht' mají ty zbraně, které na svět sesílá rozhněvaný Bůh, povahu hněvu, *jenž přichází ve větrném víru, boří hory a vyvrací skály s praskotem a plamenem ohně*. Je ovšem jistě správné, aby vědy, které jsou nástrojem moudrosti, měly povahu *božské přítomnosti, která přichází v mírném vánku, bez vřavy a hluku*. A není nic vhodnějšího, než aby zbožní a moudří muži pohlíželi s Eliášem ke vchodu, aby přitom zahalili své tváře a pozorně sledovali, co příznivého z té či té strany přinese Boží vánek. Komenský naráží na Eliášův pobyt v jeskyni na boží hoře Chorébu, kam se dostal na útěku před hněvem Jezábel (jiní používají Jezabel), viz. 1 Kr 19,11–13: „*Hospodin řekl: Vyjdi a postav se na hoře před Hospodinem. A hle, Hospodin se tudy ubírá. Před Hospodinem velký a silný vítr, rozervávající hory a tříštící skály, ale Hospodin v tom větru nebyl. Po větru zemětřesení, ale Hospodin v tom zemětřesení nebyl. Po zemětřesení oheň, ale Hospodin ani v tom ohni nebyl. Po ohni hlas tichý, jemný. Jakmile jej Eliáš uslyšel, zavinul si tvář pláštěm, vyšel a postavil se u vchodu do jeskyně...*“ (Komenský, *Objasnění pansofických pokusů*, kap. XVII, 2010: 123–124 i 176) – [ukázka pol. překl.: Również w dziele pt. *Conatum pansophicorum dilucidatio*, które niebawem ukaże się przeze mnie w polskojezycznym przekładzie,

Komeňski odwołuje się do gwałtownej burzy. Zwraca uwagę na fakt, że jest rzeczą nędzną, doprowadzającą do płaczu, żeby zapominać o tym, iż piśmiennictwo naukowe zupełnie różni się od broni! Ach, czy nie wystarczy, że cały świat niszczy się mieczami żelaznymi? Czy muszą zmienić się przez to wszystkie pióra i wszystkie języki w miecze? Niech ta broń, którą na świat zsyła rozgniewany Bóg, ma charakter gniewu, ponieważ *przychodzi On z gwałtowną wichurą, rozwala skały, burzy je z trzaskiem i płomieniem ognia*. Owszem, jest oczywiście pożądane i stosowne, by nauki, które są instrumentem mądrości, miały charakter *Boskiej obecności, która przychodzi w łagodnym powiewie wiatorku, bez wrzawy i hałasu*. I nie ma niczego bardziej stosownego, niż żeby pobożni i mądrzy mężczyźni spoglądali w stronę wejścia, zasłaniając swoje twarze i uważnie obserwowali, co pozytywnego z tej czy drugiej strony przyniesie Boży powiew. Komeňski robi aluzję do pobytu Eliasza w jaskini na Bożej górze *Choreb*, dokąd przedostał się, uciekając przed gniewem Jezabel (inni stosują nazwę Izabel), por. 1 Krl 19,11–13: „Wyjdź i stań na górze przed Jahwe. Oto przechodził Jahwe. Wielki, silny wichur, rozrywający góry i łamiący skały, szedł przed Jahwe, ale Jahwe nie był w wicherze. Po wicherze przyszło trzęsienie ziemi, ale Jahwe nie był w trzęsieniu ziemi. Po trzęsieniu ziemi pojawił się ogień, ale Jahwe nie był w ogniu. Po tym ogniu dał się słyszeć szmer delikatnego powiewu. Gdy go posłyszał Eliaasz, zasłonił płaszczem swoją twarz, wyszedł i stanął u wejścia grotty...” (Komeňski, *Objaśnienie prób pansoficznych*, rozdz. XVII).

Třetí věc, jakou nenajdeme na pomníku, částečně souvisí se slovy: „*hříchy našimi*“. Komenský stojí před opravdovým Bohem s odhalenou hlavou, s odkrytou minulostí, s otevřeným srdcem připraveným k pokání. Uznává hříchy. Nevymlouvá se, nehraje si na spravedlivého, ani nediskutuje s Bohem na téma: „proč“, „za co a jak“ a „co špatného jsme udělali“. Jeho přesvědčení můžeme ve zkratce shrnout triádou sloves: *uznává, vyznává a věří!* To je postoj osobnosti, které Bůh může odpovědět. Je to zároveň postoj, který je východiskem. S tímto postojem člověk může jít dál. Otázka však zní – kam dál? Přes všechna trápení života. Tak, jak uskutečňoval to Komenský, přes všechny útrapy, soužení a starosti. Z milované země do „vyhnanství“, majíc před sebou obraz vyhoštěného „exulanta“ či vystěhovalého „emigranta“, nebo jak dneska někteří dost často používají specifické pojetí lexému „přivandrovalec // uprchlík“. Dobře to ztvárnil Miloš Kratochvíl (1975: 135–146) v XIII kapitole pojmenované „*celý život můj byl putování*“ a také v XVI kapitole nazvané „*a putování konce*“

nemá“. Šel – jak je historicky známo – přes morové rány, přes požáry i smrt, a přitom podařilo se mu nazahořknout. Vždy s novým výhledem a novou silou znovu začínal od začátku. Takovéto vlastnosti charakterizovaly Komenského, který opravdu si zaslouží ještě jednou hluboké uznání.

Reasumujíc naše úvahy z hlediska současnosti, dalo by se říci, že popisované proroctví a modlitba Komenského se splnily, co mnohokrát zdůrazňoval ve svých projevech prezident Václav Havel. Jedná se v nejjednodušší zkrácené verzi o proroctví, týkající se obnovy politické samostatnosti českého národa, dále o důležité záležitosti spojené se státní svrchovaností a také o náboženské svobody občanů (viz. Komenský 1650/1970: 71–75). Náš národ podle slov Havla je svobodný a nezávislý a také je podporován všeobecně pocíťovanou sympatií Společenstvím evropských národů, co si tak velice přál český teolog a filozof, učitel národů ze sedmnáctého století, a také propagátor mírového řešení všech sporů Jan Ámos Komenský.

Zmíněné dědictví i milost k pravdě Boží jsou čisté jako drahocenné klenoty, které jsou uloženy hluboko v srdci **českého národa**. Ukázaly a potvrdily to mimo jiné události z 1918 roku, ale i z 1968 a 1989 roku. Komenský ve své době, ve které žil a působil, precizně určil, že nastane někdy takové období, kdy poklady světa se budou hodit všem, a nebudou jenom výhodou – jak to bylo dosud činěno – jenom pro jednotlivé osoby nebo úzkou skupinu lidí. Komenským byla obrazně ztvárněna vize budoucnosti, aby všichni mohli svobodně existovat, žít a působit v podmínkách trvalého míru a vzájemného přátelství a také, aby lidé byli spokojeni ze splnění vzdělávací a výchovné stezky. Můžeme se pokusit vyvodit otevřený názor, spočívající na patrném domněnání, zda český národ by dneska mohl býti *světlem* pro jiné národy!? Za tímto účelem by bylo nutné opětovně zamyslet se nad tímto úžasným dědictvím a uvědomit si svoji zodpovědnost, ve které v souladu se závětí *Kšaftu* prosíme Pána, aby otevřel průduchy své milosti a požehnání.

Literatura

- Beneš V., 2006: *Génius Jan Amos Komenský* [w:] *Sanquis* č. 45, s. 42. Vyd. Audabiac, Praha.
- Bydžovská M., 2013: *Odkaz Jednoty bratrské* [w:] *Demokratický střed(t), Nezávislý čtvrtletník o střední Evropě*, roč. II., č. 5, s. 20–21, Vyd. 1 prosinec.

- Chlup O., 1959: *Nový obraz Komenského* [w:] *Archiv pro bádání a díle JAK*, sv. XVIII.
- Duchovní odkaz Jana Amose Komenského*. Vyd. Mezinárodní škola Zlatého Růžového Kříže Lectorium Rosicrucianum s hlavním sídlem v Haarlemu – Nizozemsko, Centrum Praha 2002.
- Floss P., 2005: *Poselství J.A. Komenského současné Evropě*. Vyd. Nakladatelství Soliton, Brno. ISBN 80-239-6048-2.
- Hábl J., 2015: *Aby člověk neupadl v nečlověka. Komenského pedagogická humanizace jako antropologický problém*. Nakl. Pavel Mervart, Červený Kostelec.
- Hoftichová P.: *Boj se, neboj se*. www.cb.cz/praha2/old/kazani/Z103_Komensky.doc.
- Komeňski J.A., 1964: *Pisma wybrane*, tłum. K. Remerowa, oprac. B. Suchodolski. Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław.
- Komenský J.A., 1970: *Dvojí poselství k českému národu [Kšaft / Smutný hlas]* Nakladatelství Vyšehrad, Praha.
- Komenský J.A., 1972: *Štěstí národa (Gentis felicitas)* [w:] *Vybrané spisy Jana Amose Komenského*, sv. VI., Státní pedagogické nakladatelství, Praha, s. 249–290.
- Komenský J.A., 1978: *Kšaft umírající matky, jednoty bratrské*. DJAK 3, 1978, s. 593-614, Praha.
- Komenský J.A., 1992: *Obecná porada o nápravě věcí lidských*. Nakladatelství Svoboda, Praha. ISBN 80-205-0225-4 soubor (I, II, III svazek).
- Komenský J.A., 2010: *Přehrada pansofie; Objasnění pansofických pokusů*. Přel. M. Klosová. Vyd. Nakladatelství Academia, Praha.
- Komenský J.A., 2014: *Cesta světla (výbor z díla Komenského s uvedením spisů: Cesta světla, Anděl míru, Štěstí národa, Věječka moudrosti)*. Vyd. Nakladatelství Almi, Blansko.
- Komenský J.A., 2018: *Historie o těžkých protivěstích církve české. V jazyce 21. století*. Vyd. Poutníkova četba, Chlumeč. ISBN 978-80-87606-27-8
- Kratochvíl M., 1975: *Život Jana Amose*. Vyd. Československý spisovatel, Praha.
- Kumpera J.: *Poselství J.A. Komenského pro vzdělanost a humanitu dneška*.
- Lehár J., Stich A., Janáčková J., Holý J., 2004. Nakladatelství Lidové noviny, Praha.
- Mahler Z., 2006: *Komenský a Masaryk* [w:] *Sanquis* č. 45, s. 58. Vyd. Audabiac, Praha.
- Patočka J., 1997, 1998, 2003: *Komeniologické studie I, II, III*. Vyd. Oikoymenh, Praha.
- Pavlas P., 2015: *Trinus liber Dei: Komenského místo v dějinách metaforiky knihy*. Vyd. Nakladatelství Pavel Mervart, Červený Kostelec.

Siatkowski Janusz, Basaj Mieczysław, 1991: *Česko-polský slovník*. Vyd. Státní pedagogické nakladatelství, Praha.

Ukielski P., 2007: *Aksamitny rozwód – rola elit politycznych w procesie podziału Czechosłowacji*. Wyd. Instytut Jagielloński oraz Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa.

Internetní zdroje

https://archive.vaclavhavel-library.org/Functions/show_html.php?id=157174

www.cb.cz/praha2/old/kazani/Z103_Komensky.doc

<http://www.vaclavhavel-library.org/>

<https://www.youtube.com/watch?v=i3OK650epuo>